

**ALVARLI
MUHAMMED LUTFİ EFENDİ**

(1868-1956)

**Mutasavvıf - şair,
Nakşibendî şeyhi.**

Erzurum'un Hasankale (Pasinler) ilçesinin Kındığı köyünde doğdu. Babası Hoca Hüseyin Efendi'den tahsil gördü. Babasından icâzet aldıktan sonra Erzurum'da tanınmış bazı âlimlerin derslerini takip etti. 1891 yılında Hasankale'nin Sivaslı Camii'ne imam tayin edildi. Aynı yıl babasıyla birlikte Bitlis'e giderek Nakşibendî şeyhi Muhammed Pîr-i Küfrevî'ye intisap etti. Riyâzetini tamamladıktan sonra Pîr-i Küfrevî'nin halifesi olarak Hasankale'ye döndü. Bir süre buradaki görevine devam etti, daha sonra Erzurum'un Dinarkum köyüne giderek imamlık yaptı. 12 Şubat 1916'da Ruslar'ın Erzurum çevresini işgale başlaması üzerine babasıyla birlikte Erzurum'a geldi.

Rus istilâsı süresince Tercan'ın Yavi köyünde imamlık yaptı. Ruslar'ın çekilmeye başlamaları ve Ermeniler'in katliama girişmeleri üzerine Yavi ve komşu köylerden topladığı altmış kişilik bir müfrezeyle Ermeniler'e karşı koydu. Oyuklu köyü yakınlarında Ruslar'a ait büyük bir silâh deposunu ele geçirdi. Daha sonra Haydari Boğazı'ndaki Zergide köyünde Türk ordusuna katıldı ve ordu ile birlikte Erzurum'a girdi (12 Mart 1918). Aynı gün babası şehid düştü.

Erzurum'un kurtuluşundan sonra tekrar Hasankale'ye döndü. Kendisine teklif edilen Hasankale müftülüğü görevini kabul etmeyerek Hasankale'ye bağlı Alvar köyü halkının isteği üzerine oraya yerleşti. Halk arasında "Alvar imamı" ve "Efe hazretleri" unvanıyla tanındı. Bir Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olarak 1939'a kadar bu köyde, bu tarihten sonra da

Alvarlı
Muhammed
Lutfi
Efendi

Erzurum'da bölge halkını irşad ile meşgul oldu. 12 Mart 1956'da vefat etti. Cenazesi Alvar köyüne götürülerek oraya defnedildi.

Arapça, Farsça ve Türkçe şiirler yazan Alvarlı Muhammed Lutfi Efendi'nin şiirleri ölümünden sonra oğlu Seyfeddin Mazlumoğlu tarafından derlenerek *Hulâsatü'l-hakâyık* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1974). Bu divanda çeşitli nazım şekilleriyle söylenen 700'ü aşkın şiir mevcuttur. Hece vezni ve oldukça sade bir Türkçe'nin kullanıldığı bu şiirlerden bazıları da bestelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Lutfi, *Hulâsatü'l-hakâyık*, İstanbul 1974, s. 508-512; Talip Aktepe, *Alvar İmamı Muhammed Lutfi Efendi'nin Şiirleri* (1969), Atatürk Üniv. Merkez Ktp., Dokümantasyon kısmı, nr. T 811, 316, A 47 (ayrıca Muhammed Lutfi Efendi'nin torunu Sadi Mazlumoğlu'nun verdiği bilgilerden de faydalanılmıştır).

SELAHATTİN KİYICI

ÂM

(العام)

**"Bir kullanımda
sözlük anlamına uygun olarak
bütün fertleri istisnasız bir şekilde
kapsayan lafız" mânâsına
usûl-i fıkıh terimi.**

Usulcüler İslâm hukukunun iki asıl kaynağı olan Kur'an ve Sünnet'in lafızlarını dil kuralları yönünden etraflıca incelemiş ve metodolojik tasniflere tâbi tutmuşlardır. Bu tasniflerden biri de sözün vaz' (morfolojik yapı, sözlük anlamı ve kullanımı) yönünden kapsamı dikkate alınarak yapılanıdır. Buna göre Kur'an ve Sünnet'in lafızları âm, hâs, müsterek ve müevvel olmak üzere dörde ayrılır. Ancak Sadrüşşerîa ve onu takip eden Hanefî âlimler, ictihadın bir sonucu olması sebebiyle müevveli bu tasnifin dışında tutmuşlardır.

Âm lafız, lugat olarak kapsamına giren bütün fertleri herhangi bir ayırım ve özel anlatım olmaksızın içine alır. Bir lafzın âm oluşunu o dilin kaideleri belirlediği için Kur'an ve Sünnet'in lafızlarının umumilik ifade etmesi de Arapça'nın morfolojik ve gramatik yapısı ile yakından ilgilidir. Buna göre, başında kü (her) ve cemî (bütün) kelimeleri veya cins ifade eden lâm-ı ta'rif bulunan lafızlar, cins isimleri, izâfetle mârife olan tekil-ler, sorular, ism-i mevsuller, şart isimleri, olumsuz cümledeki belirsiz (nekre) kelimeler ve benzerleri Arap dilinde umu-

milik ifade ederler. Meselâ "Allah alışverişi helâl, ribâyı haram kıldı" (el-Bakara 2/275) âyetindeki "alışveriş" (el-bey') kelimesi bütün alışveriş çeşitlerini içine alır.

Âm lafzın kullanılışı itibariyle içine aldığı fertlerden bir kısmının dışarıda tutulmasına, yani şümulünün daraltılmasına tahsis denir. Kur'an ve Sünnet'teki bazı hükümlerin, bilhassa Allah'ın zât ve sıfatları ve iman esasları ile ilgili lafızların umum ifade ettiği açıktır. Ancak bazı lafızlar âm olsa da kendileriyle özel bir grup kastedilir. Meselâ haccın insanlara farz olduğunu bildiren âyetteki (Âl-i İmrân 3/97) "insanlar" lafzı ile sadece bununla mükellef olan kimselelerin kastedildiği hususunda ihtilâf yoktur. Asıl tartışma konusu, kendisi ile umum mu husus mu kastedildiğine dair bir delil bulunmayan mutlak âm lafızların delâlet alanının ne olduğu meselesidir.

Tahsis edildiğine dair bir delil olmadıkça âm lafzın bütün fertlerine delâlet etmesi esas olmakla birlikte bu delâletin kuvvet derecesi ihtilâf konusu olmuştur. Mütakellimün usulcülerin çoğunluğuna göre âm lafzın delâleti esas olarak zannidir. Çünkü pek azı hariç tutulursa Kur'an ve Sünnet'in âm lafızları ekseriya tahsis edilmiştir. Bu bakımdan tahsis kuvvetli bir ihtimaldir. Hanefîler ile diğer bazı mütakellimün usulcülere göre ise tahsis edilmediği müddetçe âm lafzın delâleti katidir. Tahsis edilme ihtimali delile dayanmadığından böyle bir ihtimalle âm lafzı gerçek mânâsından uzaklaştırmak doğru değildir. Bunun için de âmmın delâleti başlangıçta katidir. Ancak tahsisten sonra geri kalan fertlerine delâleti zannî olur.

Bu ihtilâfın tabii neticesi olarak mütakellimünden olan usulcülerin çoğunluğuna göre Kur'an'ın âm ifadeleri haber-i vâhid ve kıyas gibi zannî delillerle baştan tahsis edilebilir. Nitekim Kur'an'ın umum ifade eden birçok âyeti âhâd haberle ve kıyasla tahsis edilmiştir. Bu arada Mâlikîler, Kur'an'ın âm lafızlarını tahsis için, âhâd haberi kıyas veya Medine halkının amelinin (amel-i ehl-i Medine*) desteklemesi şartını ileri sürerler. Hanefîler'e göre ise âm lafzın delâleti kati olduğu için başlangıçta âhâd haber ve kıyasla tahsis edilmez. Ancak denk bir delille yani kati bir delille tahsis edilebilir. Fakat âm lafız bir defa tahsis edilince artık geri kalan fertlerine delâleti zannî olacağından, daha sonra âhâd haber

ve kıyasla da tahsis edilebilir. Çoğunluğun delil olarak aldığı örneklerde ise Kur'an'ın âm lafzı ya önce başka kati bir delille tahsis edildikten sonra âhâd haberle tekrar tahsis edilmiş veya bu hadisler mütevâtir yahut meşhur hadis olduğu için tahsis mümkün olmuştur.

Lafzın umumi oluşunu sebebin hususi olması engellemez. Bu bakımdan müferrit olaylar için nâzil veya vârit olmuş âm lafızlar da umum ifade ederler.

İslâm hukukunun fer'î meselelerinde görülen ihtilâfların birçoğu, âm üzerindeki metodolojik farklılıklardan kaynaklanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Serahsî, *el-Uşûl*, I, 124, 125; Cüveynî, *el-Burhân* (nşr. Abdülazîm ed-Dib), Katar 1399, I, 318 vd.; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, II, 32 vd.; Âmidî, *el-İhkâm*, Kahire 1387/1968, II, 181 vd.; İbnü'l-Hâcib, *Muhtaşarü'l-müntehâ*, Bulak 1316-17, II, 99; Zencânî, *Tahrîcül-fürâ' 'ale'l-uşûl* (nşr. Muhammed Edib Sâlih), Beyrut 1402/1982, s. 326 vd.; Habbâzî, *el-Muğnî*, s. 99; Neseî, *Keşfü'l-esrâr 'ale'l-Menâr*, Beyrut 1406/1986, I, 22; Sübkî, *el-lbhâc ft şerhi'l-Minhâc* (nşr. Şa'ban Muhammed İsmâil), Kahire 1401-1402/1981-82, I, 80 vd.; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh (et-Telvîh)* içinde, Kahire 1377/1957 — Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), I, 32 vd.; Emîr Bâdisâh, *Teysrû'l-Tahrîr*, Kahire 1350-51/1932, I, 185 vd.; Muhammed b. Nizâmeddin el-Ensârî, *Fevâtihu'r-rahâmât* (el-Müstasfâ içinde), I, 255 vd.

ALİ BARDAKOĞLU

AMÂ

(العَمَى)

Mutasavvıfların

vâhidiyyet veya ahadiyyet hazretlerini (mertebe) ifade etmek için kullandıkları bir tasavvuf terimi.

"Körlük ve yüksek bulut" mânasına gelen amâ, bir tasavvuf terimi haline gelmeden önce, kâinatın yaratılışını izah eden bazı hadislerde kullanılmıştır. Rivayete göre Ebû Rezîn, "Allah âlemi yaratmadan evvel neredeydi?" diye sorduğunda Hz. Peygamber, "Altında üstünde hava bulunmayan bir amâda idi" cevabını vermiştir (bk. Tirmizî, "Tefsîr", 12; *Müşned*, IV, 11). Hadisin râvisi Yezîd b. Hârûn, "Bu ifadeyle, O vardı, O'nunla birlikte hiçbir şey yoktu, mânası kastedilmiştir" demektedir. Diğer bir hadis meâli de şöyledir: "Allah halkı zulmette yaratmıştır" (Tirmizî, "İmân", 18; *Müşned*, II, 176). İbnü'l-Arabî bu hadiste geçen **zulmet** kelimesinin amâ kelimesiyle aynı anlama geldiğini söyler. Kur'an-ı Kerîm'de de (bk. ez-Zümer 39/6) insanla-

rın annelerinin karınlarında birbirini takip eden üç "karanlık merhalede" yaratıldığından bahsedilmiştir. İbnü'l-Arabî'ye göre bütün bunlar yaratılışın yokluktan meydana geldiğini, Allah'ın zâtî sıfatının nur, mâsivânın aslî sıfatının ise "karanlık" ve "körlük" olduğunu, ilâhî ışığın karanlığı aydınlatması sonucunda varlığın vücut bulduğunu belirtmektedir.

İlk sûfiler tarafından kullanılmayan amâ kelimesi bilhassa İbnü'l-Arabî'de bir tasavvuf ve felsefe terimi haline gelmiştir. Ona göre Allah'ın vâhidiyyeti (birlik) ile ahadiyyeti (teklik) birbirinden farklıdır. Hakkında hiçbir bilgimiz bulunmayan Allah'ın zâtına ve künhüne **ahadiyyet***, isim ve sıfat tecellilerine **vâhidiyyet*** denir. İbnü'l-Arabî *Fuşûşü'l-hikem*'de Hüd ismindeki ahadiyyeti izah ederken zât-ı bârînin mutlak surette "gayb" oluşuna amâ ismini verir ve Allah'ın mutlak gayb olduğunu belirtir. Buna göre zât-ı ilâhînin bilinmez, tanınmaz hüviyetine amâ denilir. Feyz-i akdes de aynı mânaya gelir. Amâda mâsivâ yoktur. Zâtı ululuk perdesiyle örttüğü için amâya "celâl hicâbı" denilmiştir. Diğer taraftan İbnü'l-Arabî ilk **mazhar***a ve Hak ile halk arasındaki **berzah***a yani vâhidiyyet mertebesine de amâ adını vermekte ve bu berzahta mümkün*lerin sıfat ve isimlerle vasıflandıklarını söylemektedir. Bulut, sema ile arz arasında bir perde olup ikisini birbirinden ayırır. Amâ ise "esmâ-i ahadiyyet seması" ile "çokluk ve yaratılmışlık arzı" arasında bir perdedir. Fakat umumiyetle vâhidiyyet hazretine değil ahadiyyet hazretine, yani zâtın belirsiz, mutlak gayb mertebesine amâ denilmiştir. Öte yandan amâ terimi eski İran dinlerindeki "nur-zulmet" düalizmini de hatırlatmaktadır. Yaratmanın karanlıkta beliren bir ışık şeklinde başlaması, eşyanın bu ışıktan aldığı pay nisbetinde gerçek ve saf mânada varlık kazandığı inancı, "Allah'ın, semavatın ve arzın nuru" olduğundan bahseden âyetle de (bk. en-Nûr 24/35) izah edilmiştir.

Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre amâ, "hakikatü'l-hakâik" ve "zât-ı mahz" mertebesidir; onda Hak-halk ikiliği ve ayrımı yoktur. Ahadiyyette olduğu gibi amâda da isim ve sıfatların zuhuru bahis konusu değildir. Fakat yine de amâ ahadiyyete mukabildir. Zâtın zâta olan müteâl tecellisine ahadiyyet, zâtın mutlak bâtın oluşuna amâ denilir. İlkinde zâtî-ahadî zuhûr (açıklık), ikincisinde zâtî-amâî butûn (gizlilik) bahis konusudur.

Biri saf **tecellî***, diğeri sırf **istitâr***dır. İşte bu sebeple ahadiyyetle amâ birbirinin karşıtıdır. Çünkü biri zâtın kendisine olan müteâl tecellisini, diğeri zâtın mutlak gayb oluşunu ifade etmektedir. Aslında zât-ı bârî kendine âşikâr veya gizli (zâhir-bâtın, mütecellî-müstetir) olmaktan münezzehtir. Bu ifadeler sadece bir mânayı zihne yaklaştırmak ve kavranmasını sağlamak için kullanılmaktadır. Zât-ı bârî mutlak ve müteâl gibi kayıtlardan bile münezzehtir hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın vardır ve ezelden ebede daima tecelli etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müşned, II, 176; IV, 11; Tirmizî, "İmân", 18, "Tefsîr", 12; Necmeddin-i Dâye, *Mirşadü'l-î-bâd*, Tahran 1353 hş., s. 25; İbnü'l-Arabî, *Fuşûş* (Afîf), s. 111; a.mlf., *el-Fütûhât*, II, 150, 167, 350; Kâşânî, *İşlâhâtü's-şâfiyye*, Kahire 1981, s. 131; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, I, 42; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1081.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

A'MÂ

(العَمَى)

Gözleri görmeyen, kör; mecazen gerçeği anlamayan, hidayete ermemiş kişi.

Sözlükte, "iki gözü kör olmak suretiyle görme kabiliyetini bütünüyle yitirmiş bulunan kişi" mânasına gelen ve "basiretsiz, düşüncesiz, câhil" gibi mecazi anlamları da olan (bk. *Lisânü'l-'Arab*, "a'mâ" md.) a'mâ kelimesi Kur'an'da çoğu mânevî, bir kısmı da maddî körlük anlamında olmak üzere on üç defa tekil, yine bu son anlamda on defa da çoğul şeklinde (umy, amîn, amûn = عَمِيْن , عَمِيْن , عَمِيْن) (bk. en-Neml 27/66; el-A'râf 7/64; ez-Zuhruf 43/40) geçer. Bundan başka, hepsi de "mânevî körlük, kalp gözünün körlüğü, basiretsizlik, hakikat karşısında ilgisizlik ve inatçılık, sapıklık, Allah'ın hidayet ve rahmetinden mahrumiyet" gibi mânalarda olmak üzere iki defa masdar (el-amâ = العَمَى) şeklinde (bk. Fussilet 41/17, 44), sekiz defa da çekimli fiil kalıplarında (bk. el-En'âm 6/104; el-Mâide 5/71; el-Hac 22/46) kullanılmıştır. A'mâ, hadislerde daha çok körler hakkındaki hükümlerle ilgili olarak söz konusu edilir ve "habîbeteyn", "kerîmeteyn" (iki sevgili, iki değerli şey) diye anılan gözlerin kör olması halinde sabredenlere verilecek mükâfat anlatılır; körlere karşı kötü davrananlar da kınanır (bk. *Müşned*, I, 217, 309; III, 144; V, 258).